

De middeleeuwse oorsprong van de Schranshoeve in Epegem

De binnenkoer van de Schranshoeve in de 20ste eeuw. Pentekening van H. Bullens
Verzameling Lydia Van Relegem

Chris Apers

april 2020

Inleiding

De naam de Schranshoeve zal bij menig Groot-Zemstenaar wel een lichtje doen branden: de oude hoeve aan de Stijn Streuvelstraat in Eppetegem, die nu uitgebaat wordt als brasserie-restaurant. De vorm van de site, een hoeveperceel omgeven door een ringgracht, getuigt van een erg oud verleden. Volgens Fernand De Cree zou het ontstaan van dit hof te dateren zijn in de 13de of 14de eeuw, maar documenten die deze theorie bewijzen had hij tot dan toe niet teruggevonden. De oudste geschreven vermeldingen waarop hij steunde gingen terug tot het midden van de 16de eeuw, in zijn artikel drukte hij dan ook de hoop uit dat latere opzoekingen meer resultaat zouden opleveren.¹

De Schranshoeve gezien vanuit het zuidoosten. Google Maps.

Nieuwe archiefvondsten maken het nu mogelijk om op basis van eigentijdse documenten nog anderhalve eeuw verder terug te gaan in de tijd, tot begin 15de eeuw. Dankzij informatie uit het archief van de familie de Meester de Betzenbroeck, verstrekt door de heer André Vallée, zijn ook de verkopen teruggevonden uit de 19de eeuw. Daardoor kan de geschiedenis van de Schrans gebracht worden over een periode van niet minder dan 700 jaar. Bovendien bevatten de documenten gegevens die de theorie van De Cree bevestigen, namelijk dat de site De Schrans ontstaan is in de 13de eeuw of ten laatste begin 14de eeuw.

Leengoed van de heren van Grimbergen

Het Hof van Waanrode viel tot het einde van de 18de eeuw onder de leenheerschappij van de heren van Grimbergen, net zoals de meeste andere herenhoeves in Eppetegem. Dat betekent dat ooit een van de eigenaars zich uit hoofde van zijn landgoed onderworpen had aan het feodale gezag van de heren van Grimbergen, zodat hij beroep kon doen op de autoriteit en de bescherming van en door deze heren. In ruil was hij als vazal gehouden welbepaalde diensten

¹ F. DE CREE, *Het 'Hof van Waenrode' (Het Schrans) te Eppetegem*, in het driemaandelijks tijdschrift *De Semse*, Zemst, december 1999, p. 239-271.

te leveren om zijn leenheer bij te staan als die ten strijde trok, en in vreedstijd kon hij worden opgeroepen om als lid van diens hof te getuigen bij verbintenissen die de heer aanging.

Een leenman brengt leenhulde aan zijn heer. Voorstelling door J.L. Huens in de historische reeks 's Lands Glorie.

Dit leenmanschap was gebonden aan het bezit van het domein. Elke nieuwe eigenaar moest zijn leenhulde brengen aan zijn heer of diens afgevaardigde, op welke manier hij dat bezit ook verworven had, hetzij door erfenis, door schenking of door aankoop. Tot in de 15de eeuw ging dit gepaard met een ceremonie waarin de leenman blootshoofds zijn handen in die van de leenheer legde en een eed van trouw zwoer. Tijdens de volgende eeuwen evolueerde die gebeurtenis geleidelijk tot louter een administratieve handeling. Pas wanneer de leenman die verplichting had voldaan, werd het eigendom officieel overgedragen. Bij die plechtigheid was de leenman ook een som geld verschuldigd, de heergeweide noemde men die, best te vergelijken met onze huidige registratierechten. Naarmate de institutionalisering van de feodaliteit toenam en afhankelijk van de voornaamheid van het leenhof, deed vroeg of laat de administratie haar intrede. Machtige leenmannen zoals de heren van Grimbergen hielden er klerken en rentmeesters op na en die begonnen de leenverheffingen en de betaling van de heergeweide te noteren in registers en in drossaardsrekeningen. Overdrachten van leengoederen werden trouwens niet geregistreerd in gemeentelijke schepenregisters, maar wel in leenregisters en die bleven

bewaard in het hof van de leenheer.

De heren van Grimbergen gaven hun heerschappij gedurende eeuwen door aan hun nakomelingen. Op het einde van de 18de eeuw kwamen die heerlijke rechten in handen van Guillaume Charles de Merode en op die manier belandde het archief van het Land van Grimbergen tussen de familiedocumenten de Merode.²

In het familiearchief van de prins de Merode bleven gegevens van de Eppegemse lenen bewaard vanaf het einde van de 14de eeuw, en meer specifiek over de Schranshoeve vanaf 1430.

De cijnzen, sleutel tot de middeleeuwse geschiedenis

Aan het Hof van Waanrode waren nog andere inkomsten verbonden dan alleen die welke voortkwamen uit de oogst en de veeteelt. De eigenaars van het hof inden ook cijnzen, sommige werden betaald in natura en andere in munten, of deels in natura en deels in contanten. In het denombrement van de lenen onder de graaf van Nassau in de 16de eeuw werden ze opgesomd: twee kapoenen (gecastreerde haan) op het erf van Peter Caluwaerts, zes kapoenen en 20 stuiver paiment op het Hof Stobbroek, zes kapoenen en 25 stuiver paiment op het Hof van Wilder, een cijnsgulden en één kapoen op een huis van een bunder. Ze ontvingen

² D. DELESTRE, *Uit het Verleden van Grimbergen*, dl. 1, Grimbergen, 1978, p. 94.

ook cijns op een halve bunder land op de Neercouter naast Nedergem; drie cijnspenningen op 3 dagwand land van de erfgenamen van Jan de Becker; 2 stuiver op het erf van Hein de Molder en op een halve bunder beemd naast Jan van der Beken.³

Deze cijnzen, meer precies grondcijnzen, waren niet afkoopbare jaarlijkse heffingen op gronden die niet tot het domein behoorden. Ze zijn een beetje te vergelijken met onze jaarlijkse grondbelasting, maar dan verschuldigd aan de eigenaar van de cijnzen, de cijnsheer. Ze waren ontstaan in de late middeleeuwen. De percelen waarop de heffingen geïnd werden waren oorspronkelijk bezit van grootgrondbezitters die een deel van hun landerijen hadden verkaveld in stukken, welke ze in gebruik gaven tegen een vaste vergoeding, de grondcijns. Het gebruik van die percelen was erfelijk en kon zelfs doorverkocht worden. De cijns bleef echter verbonden met de percelen. Zo evolueerde dit vruchtgebruik naar een vorm van grondbezit. De percelen werden “erfelikheden” of kortweg “erven”.

Ter vrijwaring van hun grondcijnzen stelden die grootgrondbezitters laat- of cijnshoven in en onderwierpen hun cijnsgronden aan die hoven. De verkoop van een cijnsperceel werd pas erkend na bekrachtiging voor het cijnshof door de eigenaar-grootgrondbezitter en zijn mannen. De bevoegdheid van zo'n cijnshof was beperkt tot het bekrachtigen van de transacties van de cijnspercelen, een vrijwillige rechtspraak die tot de lagere rechtsmacht behoorde. Het was die macht die een hof - de woning - het predicaat “heerlijk” bezorgde, althans bij sommige oude geschiedschrijvers.⁴ De eigenaar van een cijnshof werd in Oudnederlandse verkoopakten “heer van den gronde” genoemd of kortweg grondheer. De eigenaars van de cijnspercelen waren cijnsmannen. De eigenaar van het cijnshof stelde dikwijls zijn eigen woonst of een aanpalende schuur ter beschikking als een verkoop moest bekrachtigd worden. Daar moesten de cijnsmannen ook hun jaarlijkse cijns komen aanbieden.

Voor cijnsheren die enkel een cijnshof bezaten zal het niet vanzelfsprekend geweest zijn om hun macht als grondheer te handhaven. Wellicht was dat de reden waarom sommigen hun oorspronkelijk soevereine hof onderwierpen aan een hoger gezag, door het als een leen op te dragen aan een machtiger leenheer. Zo konden ze rekenen op de steun van die leenheer tegen weerspannige cijnsmannen én tegen vijandelijke aanvallen door vreemden. Dat betekent dat hun grond voordien vrijheerlijk of allodiaal bezit was. Het waren terreinen van heren die tot dan toe nog geen enkele hogere rechtsmacht over hun grond hadden aanvaard, in principe behoorden hun landerijen noch tot het graafschap, noch tot het hertogdom. Tot in de 14de eeuw waren er nog een aanzienlijk aantal vrijheren gekend in het graafschap Vlaanderen en het hertogdom Brabant.

Aan het hoofd van het Land van Grimbergen stond oorspronkelijk één man, maar vanaf het laatste decennium van de 12de eeuw veranderde dat en lag de leiding in handen van twee broers, Gerard III en Arnold III van Grimbergen, de zonen van Gerard II (†ca.1189). Die twee gaven elk hun titel door aan hun respectieve nakomelingen. Ze hielden het oude machtsgebied van hun voorouders in gemeenschap, maar ze breidden elk afzonderlijk hun rechtsterritorium ook nog uit. Ieder van de twee heren had zijn eigen administratie met klerken en drossaards.

³ BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief (=ARAB), archief van Merode, Ca 141, f°301.

⁴ H. COPPENS, *Laat- en cijnshoven (13^e eeuw-1795)*, in *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Brabant en Mechelen tot 1795*, uitgave ARAB, 2000, p. 781-782; G. CROENEN, *Familie en macht. De Familie Berthout en de Brabantse Adel*, Universitaire Pers Leuven, 2003, pp. 179-180; H. INSTALLE, *Consuetudo pro lege servatur*, in *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen (=KKOLKM)*, 1990, pp. 101-105.

Als het om leenpanden ging die afkomstig waren van hun gemeenschappelijke voorouders, dan werd dat ook zo genoteerd. Het verhef van de Schranshoeve en haar territorium werd in de 15de en 16de eeuw ingeschreven in een register bijgehouden door een klerk van de graaf van Nassau, een van de twee heren van Grimbergen.⁵ Aangezien het leenverhef van de Schranshoeve toen enkel en alleen een leen was van de Nassaus, erfgenamen van Gerard III

Het zegel van Godfried I van Vianden, 1301. Algemeen Rijksarchief Brussel.

Het gemeentezegel van Epegem, 1305. Algemeen Rijksarchief Brussel.

van Grimbergen, moet de Schrans tussen de jaren 1200 en 1400 leengoed van Grimbergen geworden zijn, wat het vermoeden van Fernand De Cree bevestigt.⁶

In Epegem kreeg de schepenbank op het einde van de 13de eeuw een eigen zegel waarmee ze vastgoedtransacties bekrachtigde. Het was het zegel van graaf Godfried I van Vianden, die van 1289 tot ca. 1310 een van de heren van Grimbergen was, ofwel eerder, van diens moeder Maria van Perwez (†1289), gravin van Vianden en vrouw van Grimbergen. Het grootste gedeelte van de grondeigenaars in de Epegemse parochie moet op dat ogenblik al feodaal afhankelijk geweest zijn van deze tak van de heren van Grimbergen, meer dan waarschijnlijk ook de grootgrondbezitter die het Hof ter Schrans had opgericht. Volgens de tellingen rond 1730 was de Schranshoeve na het Hof van Nedergem de grootste landbouwuitbating in Epegem en dat zal ze ook voordien geweest zijn. Daaruit volgt dat de site tot stand moet gekomen zijn in de 13de eeuw.

Een lange reeks van zeven eeuwen eigenaars

De oude naam van de Schrans was het Hof van Waanrode. De hoeve werd genoemd naar de eigenaars van het domein in het begin van de 15de eeuw, de familie van Waenrode. Aangezien dit leengoed onder hun naam geregistreerd werd op het ogenblik dat men het oudste leenregister begon (1428), bleef het domein heel lang onder die benaming gekend. In dit

⁵ ARAB, archief van Merode, VM 470: Rekeningen van Hendrik de Cuyper, klerk van de graaf van Nassau, 1428-1444.

⁶ G. CROENEN, *Familie en Macht. De familie Berthout en de Brabantse Adel*, Leuven, 2003, p. 24 en 217; DELESTRE, *Uit het Verleden van Grimbergen*, dl. 1; M. VAN DER ELST, *Het Land van Grimbergen*, versie 2017, URL online januari 2020: <http://www.de-meiseniers.be/grimbergen.pdf>, p. 3.

artikel zal die oude naam aangehouden worden tot zolang die in de originele documenten werd gebruikt.

Leden uit het geslacht Waenrode vinden we in het begin van 14de eeuw terug in het oosten van het hertogdom Brabant. Een zekere Johannes, zoon van Alardus, was in 1344 getuige bij een schenking van een cijns op een hoeve in Bekkevoort, tegen Diest.⁷ De familie had haar naam gegeven aan het dorp Waenrode, heden een deelgemeente van Kortenaak in Vlaams-Brabant, niet ver van Diest en Aarschot. In 1399 was een zekere Gerard van Waenrode, een ridder, tevens heer van Binkom en Glabbeek. Via zijn echtgenote moet hij verwant geweest zijn met de adellijke familie van Pietersem.⁸

Het zegel van Geert van Waenrode, heer van Binkom, 1399. Algemeen Rijksarchief Brussel.

Deze Gerard of Geert bezat eigendommen in het hertogdom Brabant, in het Land van Loon (Limburg) en het prinsbisdom Luik. Hoe of wanneer de familie aan het domein in Eppegem gekomen was, blijft de vraag. In elk geval, begin 15de eeuw behoorde de hoeve hem toe, zoals vermeld staat in het pachtcontract dat in augustus 1424 werd opgemaakt: *“thof van Waenrode gelegen tot Eppeghem metten huysen, hoven, winnende landen, beemden ende euselen, met alle sinen toebehoirten, gelijc de voirscreven goede wilen heren Gheerde van Waenrode toebehorende waeren”*.⁹ Het enige gegeven dat op een band kan wijzen tussen die familie en onze contreien is de verklaring van de broers Hendrik en Willem van Wilre, zonen van

wijlen Arnold, die zich op 3 september 1407 voor de hoofdbank van Leuven borg stelden voor de schuld die hun zus Liesbeth en haar echtgenoot Rixen van Oerbeke verschuldigd waren aan de heer Geert van Waenrode.¹⁰ Verscheidene leden van het geslacht van Wilre waren ridder, ze waren zowel te vinden in Mechelen als in Leuven, maar vooral in Elewijt. Begin 14de eeuw bezat een zekere Rudolf van Wilre het Hof van Wilder in Elewijt, een leengoed onder de hertog van Brabant, en nog enkele percelen in Weerde.¹¹ Met welk goed de broers van Wilre zich borg stelden voor de schuld van hun zus staat in de verklaring niet gepreciseerd, maar als Geert van Waenrode de schuld inderdaad op de borgen van Wilre verhaalde zou het wel eens de site in Eppegem kunnen zijn, die op die manier bezit werd van de heer van Waenrode.

Met de dood van Gerard van Waenrode stierf de hoofdtak van dit geslacht in de mannelijke lijn uit. Hij had twee dochters, Liesbeth en Johanna van Waenrode, en misschien nog een derde, Katherine, maar die was al overleden in 1423. De twee zussen waren gehuwd met twee broers, Liesbeth met Daneel en Johanna met Jan van Schoonhoven. De nakomelingen van dit

⁷ J. GRAUWELS, *Regestenlijst der oorkonden van de Landcommanderij Oudenbiezen en onderhorige Commanderijen*, uitgave Algemeen Rijksarchief Brussel, 1969, nr. 1178.

⁸ A. VERKOOREN, *Inventaris der charters en cartularia van de hertogdommen Brabant en Limburg en het Land van Over-Maas*, dl. 3, (1396-1404), nrs. 7327 en 7362.

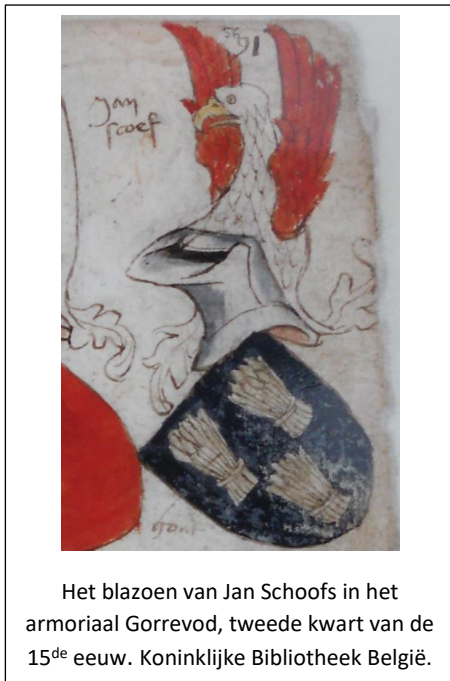
⁹ LEUVEN, Stadsarchief (= SAL), Schepenregister SAL7719, f°28v-30r: pachtcontract 3/08/1424.

¹⁰ SAL7306, f°163r.

¹¹ A. WAUTERS, *Histoire des environs de Bruxelles*, dl. 2, Brussel, 1855, p. 683.

laatste echtpaar zouden later “van Aarschot” aan hun naam toevoegen, ze werden gekend als de adellijke familie van d’Aerschot-Schoonhoven.

Liesbeth erfde de voornaamste erfgoederen: de heerlijkheid in de parochie Waanrode, maar ook domeinen in Limburg en Luik.¹² Ze had eveneens het Hof van Waanrode in Eppegem geërfd. Haar huwelijk met Daneel was kinderloos toen ze stierf. De hoeve in Eppegem had ze nagelaten aan haar zus, maar haar weduwnaar behield het vruchtgebruik. Daneel begaf zich op 24 februari 1431 naar het hof van Nassau in Brussel om daar voor de jonker van Nassau zijn leenverplichting te vervullen: “*dair joffrou Lijsbeth van Waenrode des selfs Daneels gesellinne vut verstorve was.*”. Een jaar later droeg de weduwnaar het vruchtgebruik van het vastgoed in Luik en Limburg van zijn overleden vrouw over aan zijn broer Jan en zijn schoonzus Johanna van Waenrode, en waarschijnlijk ook van het goed in Eppegem. Dit laatste echtpaar Schoonhoven-Waenrode verhuif het hoevedomein op 30 juli 1433 voor het leenhof van Grimbergen, “*dwelc haer aengestorve was van wilen joffrou Lijsbeth van Waenrode haere suster*”.¹³

Jan van Schoonhoven en zijn echtgenote Johanna verkochten hun Eppegems erfgoed een jaar later, op 12 maart 1434, aan Jan Schoofs. De koper, de zoon van Jan senior Schoofs en Elisabeth Triapin, stamde uit een oude Mechelse familie; hij was de eerste uit dit geslacht die zijn intrede in het Mechelse stadsbestuur deed en die in 1424 schepen werd. Die aanstelling vormde de aanzet van het welvaren van de patriciërsfamilie Schoofs. Verscheidene telgen Schoofs zetelden meermaals in het bestuur van de Dijlestad.¹⁴ Zij slaagden er in zich relatief snel te integreren in de hoogste patriciërskringen van Mechelen. Door huwelijksallianties waren ze in de 15de en 16de eeuw onder andere verwant met ridder Iwein van Cortenbach, heer van Keerbergen en Helmont, en met ridder Willem de Clerck, heer van Bouvekercke. Een tak van de familie verwierf in Mechelen onder meer de

¹² SAL7718, f°113v, 24/11/1423: de zussen Liesbeth en Johanna bezaten een rente van wijlen Katherine van Waenrode; SAL7726, f°291r-291v, april 1432: erfgoederen in het prinsbisdom Luik en het Land van Loon; SAL8112, f°88r-89r, 1440: *Item aen ende op alle de landen, chijnsen, renten, erfpachten metter heerlicheit die de voirscreven gehuysschen te Waenrode ende daer omtrint in divisen poersele houdende sijn gelijckerwijs hen de voirscreven goede jegen jouffrouw Lijsbete van Waenrode, zuster der selver jouffrouw Johannen in deilinge gevallen sijn*; ANONIEM, *Le Patrimoine de la Belgique, dl. 1, Province de Brabant, arrondissement de Louvain*, Luik, 1971: in de Sint-Bartholomeuskerk in Waanrode bevond zich het mausoleum van de familie van Aarschot-Schoonhoven.

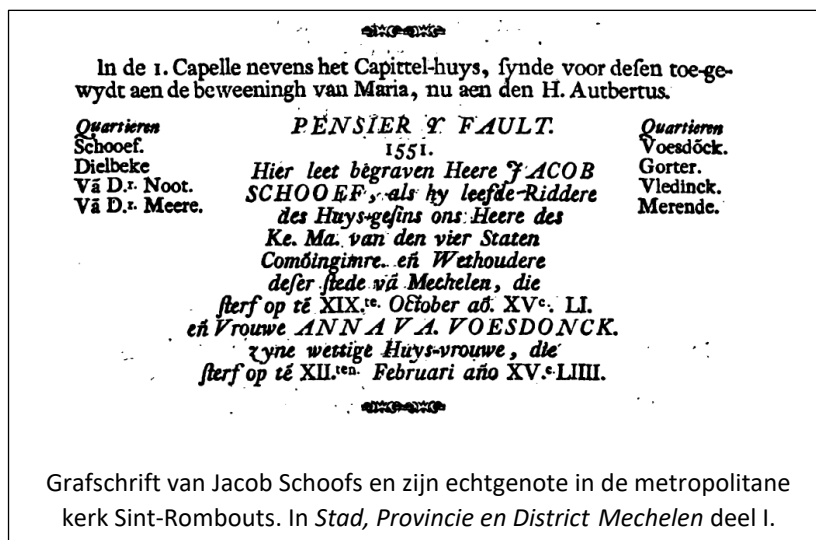
¹³ Met dank aan Michel van der Elst voor het verstrekken van de gegevens van verhef van de zussen van Waenrode; ARAB, archief van Merode-Westerloo, VM470, ongefolieerd. Het verhef werd ingeschreven op 24/02/1430 volgens de toen geldende paasstijl; de jaartelling wisselde toen niet met nieuwjaar, maar in de nacht voor Pasen. Het verhef had dus in werkelijkheid plaats op 24/02/1431; in dit artikel worden de data direct omgezet in onze huidige jaartelling; SAL, 7726, f°291r-291v, woensdag na Pasen 1432: Daneel van Schoonhoven droeg het vruchtgebruik over aan zijn broer en schoonzus.

¹⁴ ARAB, archief van der Noot, I 114, nr. 158, f°164v-165r; A. VAN DEN EYNDE, *Tableau chronologique des écoutètes, des bourgemestres et des échevins de la ville de Malines*, Mechelen, 1859, p. 9.

voorloper van het huis dat wij nu kennen als Den Duits aan de Korenmarkt.¹⁵

Jan II Schoofs stierf de 19de mei 1438. Zijn zoon Jan III volbracht op 3 september 1438 zijn leenverhef voor het Hof van Waanrode aan het leenhof van Engelbert van Nassau, in naam van zijn broer Jacob I Schoofs.¹⁶ De nakomelingen van die laatste hielden het eigendom gedurende meer dan een eeuw in hun bezit. Daardoor stond het hof ook gekend als het Hof Schoofs, zo werd het immers genoteerd op diverse landkaarten. In de geschreven documenten is die naam echter niet terug te vinden, wat erop wijst dat de cartografen de terminologie van oudere kaarten gewoon kopieerden.

Half 16de eeuw maakte het domein deel uit van het bezit van Jacob III Schoofs en zijn echtgenote Anna van Voedonck. Deze Schoofs, de derde Jacob in rij, was ridder, de zoon van Jacob II en Elisabeth van der Noot.¹⁷ Ook hij zetelde regelmatig in het stadsbestuur van Mechelen.

Grafschrift van Jacob Schoofs en zijn echtgenote in de metropolitane kerk Sint-Rombouts. In *Stad, Provincie en District Mechelen* deel I.

In januari 1551 ontbood hij de notaris aan zijn ziekbed in zijn woning aan de Wollemarkt in Mechelen, om een bijvoeging op te stellen aan het testament dat hij en zijn echtgenote op 28 maart 1550 hadden laten opmaken. Hun dochter Anna was ondertussen gestorven en hij regelde de verdeling van haar erfdeel tussen zijn overige kinderen: zijn twee zoons,

de jonkers Charles en Jacob IV, en zijn dochters Margriet en Katelijne. Hij stierf enkele maanden later, op 19 oktober 1551, en hij werd begraven in de Sint-Romboutskathedraal. Zijn echtgenote overleed op 12 februari 1555. Hun zoon Charles verhef het Hof van Waanrode op 31 december 1551, gevolgd door zijn broer Jacob junior, op 3 september 1556.¹⁸

De twee broers waren ongehuwd gestorven, zonder kinderen, en het eigendom ging over op hun zus Katelijne Schoofs. Haar echtgenoot Pieter van der Noot volbracht op 22 oktober 1558 in haar naam hun leenplicht voor het bezit van het Hof van Waanrode in Eppegem. Pieter was een telg uit de adellijke juristenfamilie van der Noot. Zijn vader Adolf bekleedde van 1532 tot 1540 de functie van kanselier van Brabant; in die hoedanigheid was hij de vertegenwoordiger van de vorst in het hertogdom Brabant geweest. De moeder van Pieter, Philippine van

¹⁵ SOLERIUS (= J. F. G. CUYPERS VAN ALSINGER), *Provincie, Stad, ende District van Mechelen*, dl. 1, Brussel, 1770, p. 175; Barbara Schoof en Iwein van Cortenbach & p. 47: overlijden van Jacob Schoofs; ibidem, dl. 2, p. 197: Margriet Schoof en Willem de Clerck.

¹⁶ ARAB, archief van der Noot, nr. 158, f° 163r-172v.

¹⁷ J. F. DE AZEVEDO COTINHO Y BERNAL, *Table généalogique de la famille de Schoof*, z. d. derde kwart 18de eeuw, p. 17.

¹⁸ M. MAST, *Politiek, prestige en vermogen: de Mechelse magistratuur, 1520-1577*, in het jaarboek van KKOLKM, dl. 97, Mechelen, 1994, p. 258; ARAB, archief van der Noot, nr. 102, het testament van Jacob Schoofs en Anna van Voedonck.

Blaozen van Adolf van der Noot, kanselier van Brabant volgens Butkens, 1726.

Watermaal, had het uitgebreide familiebezit verrijkt met belangrijke bezittingen in Oudergem en Watermaal-Bosvoorde. Pieter zelf was raadsheer (rechter) bij de Raad van Brabant, wat betekent dat hij in Brussel werkzaam was en daar een woning bezat. Hij was al weduwnaar van Anne de la Douve voor hij Katelijne Schoofs huwde. Uit zijn eerste huwelijk had hij een dochter behouden, Philipotte van der Noot, die hierna nog aan bod zal komen.¹⁹

Wanneer Pieter en Katelijne precies stierven is niet teruggevonden, maar op 1 maart 1567 werd hun zoon Adolf officieel door het leenhof van Grimbergen in bezit gesteld van de hoeve in Epegem. Hetzelfde scenario herhaalde zich: de drie zonen, Adolf (†1587), Jan († einde 1590) en Pieter junior († einde 1591) van der Noot stierven

achtereenvolgens ongehuwd en het hoedomein in Epegem behoorde telkens tot hun erfenis.²⁰ Ondertussen zat de graaf van Nassau (Willem de Zwijger!) de verhefplechtigheid niet meer zelf voor, de escalerende politieke situatie eiste hem elders op. De verhefplechtigheden hadden plaats in het leenhof van Grimbergen, achtereenvolgens in aanwezigheid van François van Oyenbrugge (1556), Engelbert van Oyenbrugge (1558) en Filip René van Oyenbrugge (1566), de twee laatsten als de stadhouders (plaatsvervangers) van de graaf van Nassau in zijn Land van Grimbergen.

Zo kwam het Hof van Waanrode in bezit van hun zus, Marie van der Noot. Zij huwde met de Brusselaar Godfried de Laistré, maar dit huwelijk bleef kinderloos. Op 24 december 1624 dicteerde ze haar testament, haar echtgenoot was toen al overleden.²¹ In dit document hernam ze de laatste wil van haar man: haar achterneef Godfried van Oyenbrugge zou haar universele erfgenaam worden, maar hij zou maar pas bij zijn huwelijk de beschikking krijgen over zijn erfgoed.

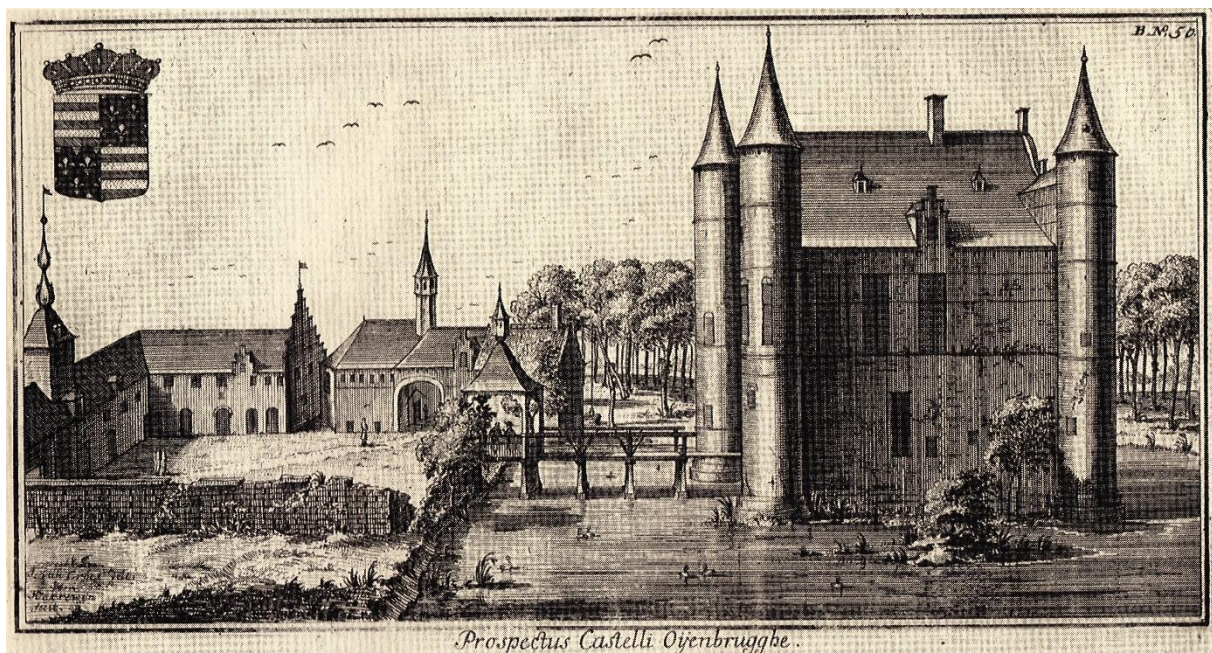
Godfried was de zoon van Gerard van Oyenbrugge en Philipotte de Ligne, de dochter van Maria's halfzus Philipotte van der Noot en haar echtgenoot Jan de Ligne. Godfried stamde af van de drossaards en stadhouders van het Land van Grimbergen; het was deze tak van de familie van Oyenbrugge die in het noorden van de gemeente Grimbergen het kasteel van Oyenbrugge had laten optrekken. Godfried kreeg op 26 april 1630 voor het leenhof van Grimbergen het Hof van Waanrode al op zijn naam, maar volgens het testament van zijn oudtante mocht hij er maar over beschikken bij zijn huwelijk, tot zolang zou zijn vader het domein beheren. Zijn huwelijk had plaats op 26 juni 1637. De bruid was Anne-Marie van Oyenbrugge de Duras, de dochter van Jacques, baron van Meldert, en Anne de Berlo. Godfrieds echtgenote had als oudste uit het ouderlijke gezin - er bleven alleen dochters over - de heerlijkheid Meldert geërfd, tegen Tienen, met het kasteel, de landerijen en de hoge,

¹⁹ E. LE JOUR, *Inventaire de la Famille van der Noot*, uitgave ARAB, 1954, p. 8.

²⁰ ARAB, archief van Merode, Ca 1413, f°301, verhef Adolph 1/03/1567, verhef Jan 6/05/1587; ARAB, archief van der Noot, nr. 21, 21/03/1591, verdeling erfdeel van wijlen Jan van der Noot; ibidem, nr. 25, 3/01/1593, verdeling erfdeel van wijlen Pieter junior van der Noot.

²¹ ARAB, archief van der Noot, nr. 24, testament van Maria van der Noot 1624.

middelste en lagere rechtspraak. De families van Oyenbrugge uit Grimbergen en van Oyenbrugge de Duras stamden elk af van twee broers uit de 14de eeuw. In de 17de eeuw streefden ze ernaar om de twee familietakken terug te verenigen door huwelijken, zoals Engelbert Godfried van Oyenbrugge de Duras het in zijn testament letterlijk schreef: “*pour conserver sa famille par alliances fortibles et notamment avecq ceux de nous et la maison d’Oyenbrugge*”.²²

Het kasteel van Oyenbrugge in Grimbergen in het boek *Castella et Praetoria nobilium Brabantiae* van J. Le Roy, 1694. Links boven het wapen van de familie van Oyenbrugge uit Grimbergen. Rechts boven het wapen van de familie van Oyenbrugge de Duras.

Godfried stierf jong, in 1647, na amper tien jaar huwelijk.²³ Naar aanleiding van zijn dood werd een uitgebreide inventaris opgemaakt van zijn erfgoederen, onder meer van het Hof van Waanrode. Daarin verschijnt voor het eerst de naam de Schrans: *’t hoff geheeten van Wanrode oft ter Schrans, metten huysen, schueren ende stallen daer op staende...*²⁴ Met de gegevens waarover we nu beschikken kan de suggestie van archivaris Wauters, dat de site in 1580 zou opgericht zijn als bolwerk ter verdediging van de vaart Brussel-Willebroek, gerust worden

²² ARAB, archief van der Noot, nr. 163, 5/10/1679, testament van Engelbert Godfried van Oyenbrugge de Duras, baron van Meldert.

²³ M. DE VEGIANO & J. S. F. DE HERCKENRODE, *Nobiliaire des Pays-Bas et du Comté de Bourgogne*, dl. 3, Gent, 1868, p. 1508.

²⁴ ARAB, archief van der Noot, nr. 158, f°165v, Godfried van Oyenbrugge en Anne-Marie van Oyenbrugge de Duras.

van tafel geveegd.²⁵ Van het gebruik van het bestaande complex als controlepost kan trouwens ook geen sprake zijn. Godfried van Oyenbrugge was weliswaar kapitein van een compagnie infanteristen in het leger van de Spaanse Nederlanden, maar het hof lag veel te ver van de vaart vandaan om er toezicht op te houden.

Godfrieds weduwe Anne-Marie had op 9 november 1647 voor het leenhof van Grimbergen leenhulde gebracht als vruchtgebruikster van de domeinen Oyenbrugge en het hof van Waanrode.²⁶ Ze overleed in 1676. De erfgoederen in Meldert vererfden aanvankelijk op de oudste zoon, René (†1661) en na diens dood op de derde zoon Engelbert Godfried. De tweede zoon, Charles René van Oyenbrugge de Duras, kreeg alle domeinen in het westen van het hertogdom Brabant toegewezen, onder meer het kasteel ten Oyenbrugge in Grimbergen en de Schranshoeve in Epegem.

Charles René van Oyenbrugge de Duras huwde in 1676 op zijn beurt een verre verwante, Anne-Antoinette, de dochter van Gerard van Oyenbrugge de Duras, baron van Roost. Na de dood van haar man († 21 december 1678) hertrouwde Anne-Antoinette met Gerard van Oyenbrugge de Duras, nog een naamgenoot en een bloedverwant, maar uit geen van de twee huwelijken waren kinderen voortgekomen. Charles René had kort voor zijn dood zijn testament opgemaakt.²⁷ Als weduwegoed liet hij Anne-Antoinette het volle eigendom na van zijn bezittingen in Merchtem, Linthout en Wezemaal. De rest van zijn erfgoed wees hij toe aan zijn neefje Guillaume Dominique van Oyenbrugge de Duras, het zoontje van Gerard, baron van Roost, de broer van Anne-Antoinette. Hij verbond wel een speciale voorwaarde aan deze nalatenschap, de notaris sprak van een fidei-commis: het erfgoed moest altijd overgaan op de oudste mannelijke nakomeling uit het ouderlijk gezin van Guillaume Dominique: als deze laatste stierf zonder zonen, moest het goed overgedragen worden op diens broer of zijn zonen. Indien er helemaal geen zonen of kleinzonen uit het ouderlijk gezin van Guillaume Dominique meer waren, moest het erfgoed terugkeren naar de familie van Charles René.

Aldus geschiedde. Zolang de weduwe Anne-Anthoinette leefde, behield ze het vruchtgebruik van de domeinen in Grimbergen en Epegem.²⁸ Ze stierf in april 1709, maar ze moet al eerder aan haar vruchtgebruik verzaakt hebben, want Guillaume Dominique liet al op 19 oktober 1697 het Hof van Waanrode op zijn naam registreren bij het leenhof van Grimbergen.

Guillaume had van zijn vader de titel baron van Roost geërfd en van zijn moeder die van baron van Elderen, het huidige Genoelselderen, nu een deelgemeente van Riemst bij Tongeren. Hij was lid van de Raad van de Adel van het prinsbisdom Luik en het graafschap Loon en hij bekleedde een hoge positie in het leger van Jozef Clemens van Beieren (1671-1723), keurvorst van Keulen en prinsbisschop van Luik.

Zijn professionele bezigheden namen hem blijkbaar totaal in beslag. De administratie van de bezittingen en de familiale beslissingen liet hij meestal over aan zijn echtgenote, Anne-Marie de Gronde de Brandenbourg. Zij ondertekende de afrekeningen der ontvangsten die opgemaakt werden voor de Schranshoeve en voor het domein Oyenbrugge. Het echtpaar had

²⁵ WAUTERS, *Histoire des environs de Bruxelles*, dl. 2, p. 538.

²⁶ ARAB, archief van Merode, Ca 1413, f°309v.

²⁷ ARAB, archief van der Noot, nr. 164, huwelijkscontract 1676 en testament 8/12/1678 van Charles René van Oyenbrugge de Duras.

²⁸ ARAB, archief van der Noot, nr. 255, administratie goederen in Epegem 1543-1749, brief 11/09/1688 van Gerard, broer van Anne-Anthoinette, in verband met de verpachting van de cijns en verhef op 19/10/1697.

één kind, een dochter die in 1715 huwde met de Luxemburgse edelman Jean Baptist de Cassal, maar ze moet al vóór 1730 gestorven zijn, want in het testament dat haar vader in 1730 opmaakte werd ze niet meer genoemd.²⁹

In dat testament en het bijvoegsel uit 1735 liet Guillaume Dominique al zijn erfgoederen na aan zijn enige broer Jean Louis Hyacinth van Oyenbrugge de Duras. Die was proost van het Sint-Lambertuskapittel in Luik en raadsheer van de prins-bisschop van Luik.³⁰ Na de dood van zijn broer gaf hij de pachter van de Schrans opdracht om in zijn naam het verhef voor de leengronden in Epegem in orde brengen. Zijn schoonzus had het vruchtgebruik van de domeinen in Grimbergen en Epegem behouden. Wanneer ze stierf is niet geweten, maar Jean Louis tekende in elk geval in 1749 voor ontvangst bij de verkoop van een partij hout in “zijn” bossen in Epegem: J. L. baron van Elderen.³¹

Toen Jean Louis in 1743 op zijn beurt zijn testament opstelde, maakte hij geen melding van de fidei-commis van zijn oom. Hij liet zijn hele vermogen na aan graaf Walram Michel de Borghgrave. Eerwaarde Jean Louis had op 18 april 1753 nauwelijks zijn laatste adem uitgeblazen, of de graaf de Borghgrave stuurde een lid van het Leenhof van Kuringen naar Grimbergen. Die legde op 20 april van dat jaar meier-notaris van Hemelrijck uit Grimbergen het testament van Jean Louis voor en hij diende het beschrijf in van het Hof van Oyenbrugge in Grimbergen en van de Schrans in Epegem, om het verhef voor de twee domeinen in orde te brengen.³² Dat was zeer tegen de zin van de familie van Charles René natuurlijk, want die hadden ook met argusogen de laatste uren van de proost gevolgd.

Blazoen van de familie de Haudion.
Site G. Bastin.

Zegel van Maximiliaan de Berloo.
Algemeen Rijksarchief Brussel.

²⁹ ARAB, archief van der Noot, nr. 148, 10/06/1715 huwelijksvoorwaarde Marie-Louise en Jan Baptist de Cassal, testament van Guillaume Dominique 21/06/1730 en 3/12/1735.

³⁰ Hij werd “grand-doyen de Liège” genoemd, een term die in Vlaanderen en Brabant overeen kwam met proost (hoofd) van een kapittel.

³¹ ARAB, archief van der Noot, nr. 269: verhef op verscheiden percelen betaald tussen 11/02/1736 en 23/07/1736.

³² RA Leuven (=RAL), notariaat Hendrik van Hemelrijck, toegang 882/203, nr. 28, akten 28 en 29; ARAB, archief de Lalaing, toegang I 169, nr. 1280, de pachter had op 7/06/1753 zijn rekening gepresenteerd in het hof van Heetvelde; ARAB, archief van der Noot, nr. 269, afrekening heergeweide 21/04/1753.

Het kwam tot een rechtszaak voor het gerechtshof van het hertogdom Brabant, de Raad van Brabant. Wijlen Engelbert Godfried van Oyenbrugge, de broer van Charles René, had drie dochters waarvan er maar één, Madeleine († 1747), nakomelingen had die in 1753 nog in leven waren, haar dochters, de gravinnen de Haudion. Het was de schoonzoon van Madeleine, graaf Maximiliaan Henri de Berlo d’Hozemont, die bij het gerechtshof de klacht indiende

tegen Michel Walram de Borghgrave, aangaande het bezit van het Hof van Oyenbrugge in Grimbergen en de Schranshoeve in Eppegem.³³

Walram Michel trok aan het kortste eind. De Raad besliste bij vonnis van 15 september 1754 dat de heer de Borghgrave de bezittingen van de proost erfde, voor zover die niet afkomstig waren van Charles René van Oyenbrugge.³⁴ De twee domeinen werden toegewezen aan de gravinnen de Haudion. De twee zussen hielden deze bezittingen een tijdlang in gemeenschap. Van zodra het vonnis gevallen was, hadden ze de meier van Grimbergen aangesteld als beheerder van de twee domeinen. Dit gemeenschappelijk beheer zou tijdelijk een band scheppen tussen het kasteel van Oyenbrugge en de Schrans, maar daarover volgt later meer.

De verdeling volgde een tweetal jaren later. Gravin Anne-Marie de Haudion kreeg het domein ten Oyenbrugge. De Schranshoeve kwam toe aan gravin Anne Louise de Haudion en haar man

Maximiliaan Henri de Berlo d’Hozemont. De zoon van dit laatste echtpaar, Jean-Amour de Berlo, verhuisde op 21 oktober 1769, na de dood van zijn moeder; nadien werd een groot deel van dit domein vererfd door diens zoon Jean Louis de Berlo d’Hozemont.³⁵

Tijdens het Franse bewind geraakte de gravenfamilie de Berlo in financiële moeilijkheden. Een groot deel van hun inkomsten haalden ze uit heerlijke rechten zoals jurisdictie, tolgeden en jachtvergunningen en cijzen, maar die waren onder het mom van gelijkheid opgeheven, tot profijt van de Franse staat en vooral van de Franse ambtenaren. Jean Louis de Berlo ruilde op 25 germinal van het jaar XIII (15 april 1805) met de Brusselse notaris Anthoine Joseph Le Comartin het bezit van de Schrans om tegen de overname van zijn schulden. De notaris deed hiermee een goede zaak. De schulden van Jean Louis bedroegen 22 639 Franse frank; op 30 september het volgende jaar kon Le Comartin zijn investering al verzilveren voor 40 852

³³ VORST, Rijksarchief Brussel, archief Raad van Brabant, Processen adel 1750-1795, toegang I 86, nrs. 8125 & 7793 & 769.

³⁴ ARAB, archief de Lalaing, nr. 1353, kennisgeving van het vonnis aan het leenhof van Wemmel.

³⁵ ARAB, archief van Merode, Ca 2849, f°72: verhef door Jean Amour de Berlo.

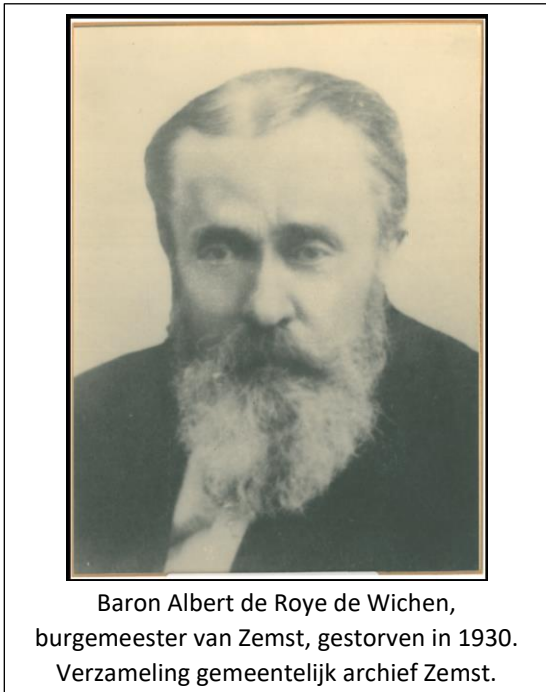
Voorblad van het kaartenboek der bezittingen van de gravinnen de Haudion in Grimbergen, Eppegem en Zemst. Archief de Lalaing, Algemeen Rijksarchief Brussel.

Franse frank. Die tweede verkoop werd verleden door notaris Jan Frans Beckers uit Vilvoorde.³⁶ De nieuwe eigenaars waren dit keer vijf jongedames, de zussen Zeghers, renteniersters uit Brussel, met voornamen die te lang zijn om hier op te noemen.

Van de vijf freules bleven er in 1837 maar twee over. Ze verkavelden het domein de Schrans en ze lieten de stukken en enkele andere percelen in Epegem per opbod veilen door notaris Portaels, in de afspanning de Peerdenpost net buiten Vilvoorde. De weduwe van pachter Lambert Verhaeren, Anna Catherina van Relegem (°ca.1777 - †1847), haalde met haar bod een groot deel van het domein binnen: zestien percelen waaronder het wooneiland en de grote pachthoeve, met een totale oppervlakte van ongeveer 25,50 hectare.³⁷

Dat was een gedurfde transactie voor een pachter, een vrouw nog wel. De aankoopprijs bedroeg 77 425 frank. Maar Anna Catherina had eerder al bewezen dat ze haar mannetje kon staan. Zij had in 1816 zelf de dood van haar man aangegeven bij de burgemeester en sindsdien had ze de hoeve met succes geleid zonder hulp van een echtgenoot. Ze was nu ook niet van plan om tot het einde van haar dagen gebukt te gaan onder een enorme schuldenlast. De weduwe manifesteerde zich na de aankoop als een ervaren koopmansvrouw. Het resultaat was wel dat het domein nu pas echt versnipperd geraakte. Ze verkavelde een groot deel van de percelen en ze liet die een paar maanden later ook per opbod veilen, door dezelfde notaris in dezelfde afspanning. Samen met vier van haar eigen percelen bracht deze verkoop 64 275 frank op, terwijl ze er een tiental hectaren aan overhield plus de hoeve zelf.

Een aantal jaar later, op 24 september 1842, verkocht ze de hoeve met 60 aren grond aan haar dochter Therese Gertrude Verhaeren en ze verhuisde naar Vilvoorde, waar ze stierf in 1847. Bij de verdeling van haar nalatenschap erfde dezelfde dochter nog 2,50 hectare grond en op

31 juli 1855 breidde ze haar bezit verder uit door de aankoop van een perceel van haar broers en zussen. Thérèse Gertrude was ondertussen gehuwd met Ferdinand Joseph van Bever, ook een landbouwer. Ze baatten de hoeve zelf uit. In 1875 zetten ze een eind aan hun werkzaamheden en ze verkochten het bedrijf. Na een halve eeuw in eigen uitbating kwam de Schrans weer in handen van adellijke families. Dit keer was het gravin Hortence Marie Ghislaine de Roye de Wichem, douairière van graaf Balthazar Charles Joseph de Villegas de Clercamp, die de nieuwe eigenares werd.³⁸

Gravin Hortence was de dame van het Hof van Heetvelde in Epegem. Ze stierf op 7 maart 1890 en ze liet Heetvelde en de Schrans na aan haar neef Albert de Roye de Wichem (°1858 -

³⁶ RA Leuven (= RAL), notaris Jan Frans Beckers, toegang 882/444, nr. 25, akte 138.

³⁷ RAL, notaris Jan Baptist Portaels, toegang 882/444, nr. 14, akte 67, verkoop door de juffrouwen Zeghers; ibidem, akte 97 & 98 & 109 & 115 & 154: verkopen door A. C. van Relegem.

³⁸ RAL, notaris Jan Baptist Portaels, toegang 882/444, nr. 25, akte 229: aankoop 24/09/1842 door de dochter Verhaeren; RAL, notaris Corneel Stercx Zemst, toegang 882/331, nr. 3, akte 167: verkoop 12/06/1875 aan gravin de Roye de Wichem.

†1930).³⁹ Albert de Roye de Wichen was baron, hij woonde in het Hof van Heetvelde en gedurende de jaren 1902 tot 1912 en 1921 tot 1930 werd hij burgemeester van Eppegem. Hij stierf thuis in het Hof van Heetvelde en de twee domeinen vererfden op zijn enige dochter Marie Thérèse die gehuwd was met Henri de Buisseret. De dochter en schoonzoon van dit laatste echtpaar, de familie de Meester de Betzenbroeck - de Buisseret, stonden in 1976 het domein de Schrans met 90 are en 85 ca grond kosteloos af aan de gemeente Eppegem. De gemeenteraad nam tijdens de zitting van 7 april 1976 de overdracht officieel aan en ze werd ingeschreven in het laatste notulenregister van de gemeente Eppegem. Het jaar nadien werd Eppegem een deelgemeente van Groot Zemst.

³⁹ Uit het archief van de familie de Meester de Betzenbrouck. Met dank aan de heer André Vallée.

Over het hof, het landgoed en de pachters

In het oudste document, het pachtcontract van het hof uit 1424, wordt het pachtgoed nogal oppervlakkig beschreven als “*thof van Waenrode gelegen tot Eppeghem metten huysen, hoven, wynnenden landen, beemden ende eeuselen*”. Wel werd gepreciseerd dat de pachter, Jan van Dormael, jaarlijks het strooien dak van de hoeve op zijn kosten moest laten vernieuwen met duizend busselen stro. Uit welk materiaal de muren of wanden bestonden staat niet letterlijk beschreven, maar als er iets aan de hoeve te herstellen viel, moest de pachter die kosten ook op zich nemen. Timmerwerken of herstel van ijzerwerken vielen daarbuiten, maar wel “*het decken en placken*”. “*Placken*” betekent het bepleisteren van wanden met leem of kalk. De hoeve moet bijgevolg bestaan hebben uit een houten raamwerk dat met tenen of riet werd dicht gevlochten (vitsen) en bestreken met een mengsel van leem en gekapt stro (placken).

Mannen aan het dorsen met de dorsvlegel. J.M. Bos in het Nederlands Openluchtmuseum.

Liesbeth van Waenrode had een zekere Geert van Meeuwen gemachtigd om haar bezittingen te beheren. Het was deze Geert die het pachtcontract liet registeren voor de schepbank van Leuven, als hoofdbank voor de regio, in bijzijn van Jan, de “*telder*” van Zemst, de rekenplichtige. De pacht werd vergund voor een periode van twaalf jaar met ingang van 30 november 1424, tegen de jaarlijkse levering van 22 zakken rogge en 10 zakken haver, “*wel bereid met wanne en vleugele*”, dus gedorst en gezeefd. Die zakken moesten in Mechelen bij de schout worden afgegeven. Er werden nog een aantal voorwaarden opgesomd. Zo moest de pachter

zijn landerijen deugdelijk bewerken en bemesten en hij moest op het hof een jonge stier (*een ver*) en een mannelijk varken (*een beer*) houden. Op het einde van zijn pacht moest hij de landerijen De Valksmoorter en de Berchterhage terug overdragen bezaaid met rogge, maar van de pacht prijs mocht hij dat jaar twee zakken rogge afhouden. De oppervlakte van het pachtgoed staat in het contract niet genoteerd, maar het zou onwaarschijnlijk zijn dat het hele domein aan van Dormael werd verpacht. Van een ringgracht of waterpartijen in het algemeen was trouwens ook geen sprake.

In het leenregister van de graaf van Nassau dat begon omstreeks 1543 zijn wel afmetingen te vinden. Het hele domein besloeg toen 25,50 bunder of 31,50 hectare landerijen, beemden en bossen. De percelen lagen hoofdzakelijk in de omgeving van het hoofdgebouw, maar enkele bevonden zich verderop, zoals in de Dorent en tegen de Zenne voorbij de kerk. Behalve de centrale hoeve stonden er nog drie kleinere hofsteden op die afzonderlijk verpacht werden. Een van die drie boerderijtjes, met een bunder grond, werd bewoond door Jan Meeus, een tweede stond op de Wilder en de derde bevond zich in de onmiddellijke omgeving van het hof zelf. Bovendien bezat Jacob Schoofs nog een tweede leen waarvoor hij leenhulde moest brengen, een van 16,5 bunder of 20,50 hectare groot, met de kleine hofstede Ter Eycken erop.

De centrale site van het eerste leen, het eigenlijke Hof van Waanrode, omvatte huizen, schuren, stallen en een boomgaard omringd door water, samen zes dagwand groot, een

oppervlakte die gedurende de volgende eeuwen dezelfde bleef. Details over het uitzicht van het gebouw ontbreken in dit leenregister. De klerken van het leenhof beperkten zich tot stereotiepe beschrijvingen waarin vooral de oppervlakte van belang was, maar in de aangifte van de kleinzonen Adolf (1570) en Pieter junior van der Noot (1590) was sprake van een stenen huis, een “*huys van plaisantien*” of een buitenverblijf, omringd door een gracht.⁴⁰ In de beschrijving uit 1590 klonk het als volgt: “*iersten thoff van Eppegem, metten beemden, bogaerden ende winnende landen ... het steynen huys metten cruythove rontsomme gevallen ... gemeynelijck geheeten thoff te Wanrode*”.⁴¹ Met andere woorden, de eigenaars brachten er hun vrije tijd door. De realisatie is ongetwijfeld toe te schrijven aan hun voorvaders, de familie Schoofs, die hadden hun landgoed ook uitgebreid met het tweede leen.⁴² De kleinzonen gebruikten dat buitengoed niet meer, want vanaf 31 oktober 1567 verpachtte Adolf van der Noot het aan een zekere Hendrik Machtens.

Het is niet uit de documenten op te maken in welke staat het hof zich bevond na de eeuwwisseling 1600. De kans dat het hof het einde van de 16de eeuw zonder brokken had doorgemaakt is klein. De twee laatste decennia van de voorgaande eeuw hadden krijgsverrichtingen in onze contreien een gewone samenleving onmogelijk gemaakt. Het waren de meest verwoestende jaren van de Tachtigjarige Oorlog. Aanhoudende verwoestingen en gewelddaden gepleegd door voorbijtrekkende krijgsbenden hadden geleid tot een grootscheepse uitwijking van de plaatselijke bevolking en de regeringsraden waren tijdelijk verhuisd naar rustiger oorden in de zuidelijke provinciën. Tussen 1579 en 1585 halveerde de bevolking van Mechelen. De helft van de huizen stond leeg. Als men de Mechelse registers van juist voor de eeuwwisseling nakijkt, dan leest men dat in meer dan drie kwart van de gevallen de gebouwen vernield waren of dat er nog slechts bouwmaterialen van overbleven. De huizen waren ofwel verwoest door staatsgezinde of koningsgezinde milities, ofwel werden ze door de bewoners zelf afgebroken om het hout te recupereren als brandhout of om met de bouwmaterialen voedsel te kopen. Sommigen zullen zelfs hun woning neergeslagen hebben vooraleer ze hun geboortestreek ontvluchtten. Ze vernielden hun huis nog liever zelf dan dat het zou onteerd worden door vandalen. Het ging zover dat het Mechelse stadsbestuur in februari 1590 een ordonnantie uitvaardigde, waarin ze verbood om huizen nog verder van hun dak te ontdoen of binnenin te slopen.⁴³ Op het platteland was het nog erger want daar hadden de muitende soldeniers vrij spel.

⁴⁰ DE CREE, p. 245.

⁴¹ ARAB, archief van der Noot, nr. 21, successie van Peter van der Noot en Catherine Schoof.

⁴² ARAB, archief van der Noot, nr. 158, f° 150.

⁴³ H. INSTALLE, *Verwoesting en wederopbouw te Mechelen in de 16de eeuw*, in *Historische Uitgaven Gemeentekrediet* in 8°, nr. 100, [Brussel], 1999, p. 162-163.

Zicht op Epegem. Het oosten ligt boven.
Fragment uit de kaart Bollin, ca. 1630. Algemeen Rijksarchief Brussel.

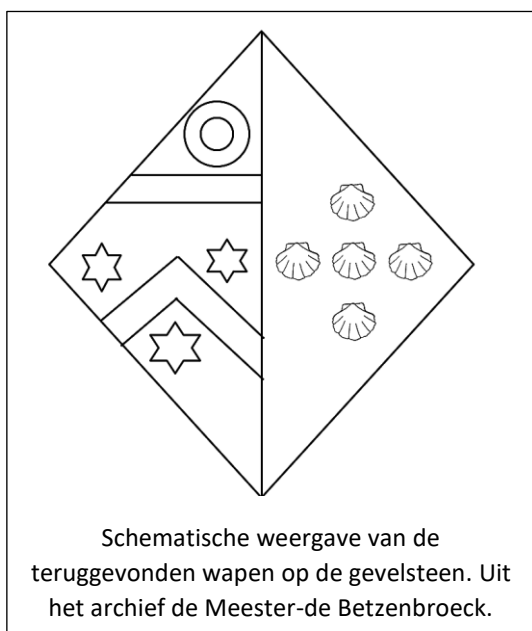
Een eerste blik op het dorp Epegem wordt ons gegund door de kaart van Mathias Bollin, die begin 17de eeuw de Zenneboorden in kaart bracht met het doel de overstromingsgebieden vast te stellen. Een hof met een ringgracht is er niet op te zien. De cartograaf had niet de moeite genomen om het Hof van Waanrode te tekenen.⁴⁴ De dorpjes gaf hij weer met een stereotiepe kerktoren met enkele huisje rondom en verder beperkte hij zich tot een paar prachtig getekende gebouwen, wellicht van personen die hij kende of die hem ontzag inboezemden. De eigenaars waren meestal functionarissen van de centrale of provinciale instellingen. Zo staat het verder afgelegen Kattenhuis er wel op, maar het Hof van Impel niet. Het Kattenhuis was eigendom van de familie Micault. Jean Micault was keizerlijk auditeur (zegelbewaarder) in de Nederlanden geweest en zijn zoon Nicolas Micault diplomaat en raadsheer van de Geheime Raad.⁴⁵ Ze waren beiden al dood, maar zij hadden het hof een aura van voornaamheid bezorgd dat nog lang was blijven nazinderen. Aan de Zenne in Epegem had Bollin nog een tweede mooi complex getekend. De eigenaar was waarschijnlijk Anthoine Pensart (†1631), een griffier van de Grote Raad van Mechelen.

In 1930 vond de toenmalige eigenaar in de ringgracht van de Schrans een gevelsteen met een heraldisch wapen erin gebeiteld, een brokstuk dat in de gracht was terechtgekomen na de bombardementen in de Eerste Wereldoorlog.⁴⁶ Het was een dubbelwapen dat de blazoenen van een echtpaar weergaf, links dat van de man en rechts dat van de vrouw. De rechterhelft gaf het wapen van de familie van der Noot weer. Het was bijgevolg het wapen van Godfried de Laistré en zijn echtgenote Marie van der Noot. Dat wijst op ingrijpende metselwerken aan het pand, uitgevoerd in opdracht van dit echtpaar in het begin van de 17de eeuw. Bovendien

⁴⁴ ARAB, Verzameling handgetekende kaarten en plannen reeks I, I 003, nr. 396.

⁴⁵ M. VAN DER ELST, *Het Hof van Indevelde (Epegem)*, in *Het Land van Grimbergen, Pachthoven en pachters*, dl. 6, online maart 2020, <http://www.de-meiseniers.be/pachthovendl6.pdf>

⁴⁶ Met dank aan de heer Vallée.

hadden ze het nodig geacht het gebouw te voorzien van hun insigne, wat niet gedaan werd voor een gewone pachthoeve. Wellicht gebruikten ze het pand ook als buitenverblijf, zoals de familie Schoofs een eeuw eerder had gedaan.

Het ganze domein bestond uit meer dan de twee lenen alleen. Het omvatte in 1647 de twee lenen, volgens een meting in 1617 samen 58 bunder en 1 dagwand groot, en bovendien een aantal afzonderlijke percelen leengoed, zowel landerijen, weiden als beemden. De oppervlakte varieerde naargelang de financiële toestand van de eigenaars. Zo had de zoon van Jacob Schoofs in januari 1557 twee percelen als onderleen verkocht, samen 1 bunder en 7 dagwand groot, en de weduwe Anne-Marie van Oyenbrugge had het Eppegems domein op 4 december 1670 uitgebreid

door aankoop van twee beemden op de Vispoel, onderlenen van het Hof van Heetvelde.⁴⁷

In de beschrijving van het wooneiland in 1647 wordt voor het eerst melding gemaakt van een poorthuis. Daardoor kon de toegang tot het hof afgesloten worden en kreeg het gebouwencomplex meer het uitzicht van een vierkantshoeve. Het is niet met zekerheid te zeggen, maar het is best mogelijk dat dit bouwonderdeel inderdaad recent gebouwd was. De steeds weerkerende Spaanse eis tot bijdrage aan de oorlogsfinanciën en de afsluiting van de Schelde hadden hun tol geëist. De sociaal economische toestand was in de Zuidelijke Nederlanden zozeer achteruitgegaan dat diefstal en plundering niet denkbeeldig waren en vooral zo'n rijke voorraadschuur als die van het Epegemse landgoed trok benden aan die met of zonder medewerking van de eigenaars hun buik en hun beurs probeerden te vullen. Bovendien kon men zo zwervende bedelaars weren, die mogelijk drager waren van besmettelijke ziekten zoals de pest. Tijdens de jaren veertig van de 17de eeuw had de pest al een aantal slachtoffers gemaakt en in 1668-1669 bezweek een groot deel van de Mechelse bevolking aan die ziekte. De Antwerpse arts Lazarus Marcquis (†1647) had tijdens de jaren twintig een heel epistel opgesteld waarin hij voorzorgsmaatregelen opsomde om de besmetting met de pest te voorkomen en de verspreiding ervan enigszins tegen te houden. Een van die maatregelen was de gebouwen hermetisch afsluiten van de omringende buurt ingeval van epidemie.

Vanaf de helft van de 17de eeuw zijn weer enkele namen van pachters gekend. In 1647 werd het hof in pacht gegeven aan een zekere Hendrik van Damme, tegen de jaarlijkse betaling van 950 gulden; bovendien moest hij 150 pond boter leveren, 12 pond suiker, 100 stuks harde kazen en 12 koppels duiven. Zijn pacht was blijkbaar beëindigd in 1656, want vanaf 30 oktober dat jaar verpachtte de eigenares het hof tegen dezelfde voorwaarden aan Hendrik Willems.⁴⁸ De levering van de duiven wijst op de aanwezigheid van een duiventil op het hof,

⁴⁷ ARAB, archief van Merode, Ca 1413, f°304 en 311; ARAB, archief van der Noot, nr. 158, f°176v-177r.

⁴⁸ ARAB, archief van der Noot, nr. 158, f°172.

maar dat kan niet bevestigd worden door prenten of plattegronden uit die tijd omdat we daar niet over beschikken.

In de pacht was tevens de ontvangst van de grondcijnzen begrepen. De cijnzen welke in contante munten werden geïnd waren door de muntdevaluaties in de 15de en 16de eeuw aanzienlijk in waarde verminderd. Gedurende de 17de eeuw hadden de eigenaars van Oyenbrugge het cijnshof van de Schrans echter aangevuld met cijnzen die ze overgeheveld hadden uit hun vroegere eigendommen, op gronden in Vilvoorde, Peutie, Haren en Houtem. Een deel van deze cijnzen werd in natura betaald en die producten waren niet in waarde verminderd; de boter, suiker en de kaas die de pachter verschuldigd was, waren deels afkomstig uit deze cijnzen. De ligging van het hof zal niet vreemd geweest zijn aan de beslissing om de cijnzen daar op te slaan. De baan van Brussel naar Mechelen liep niet ver van het hof vandaan, net zoals nu. De hoeve was bijgevolg vlot bereikbaar voor kooplieden en kruideniers uit Mechelen die daar hun handelswaar kwamen inslaan.

Het is niet toevallig dat de nieuwe naam, de Schrans, net toen in gebruik kwam. De Schranshoeve was door de overdracht van de cijnzen een grote opslagplaats geworden van hoeveproducten uit de wijde omgeving. De voorraadschuren met hun dikke muren en de toegangspoort, omgeven door de ringgracht vormden net een schrans ter beveiliging van de voedselvoorraad.⁴⁹ Dat was zonder twijfel noodzakelijk want de etenswaren moeten zowel voor rovers van het menselijk ras als uit de dierenwereld een heel aantrekkelijke voedselbank geweest zijn. Het hoeft ook niet veel verbeelding dat de eigenaars en later de pachters de landlieden die meegeholpen hadden aan de oogst of aan het dorsen onder meer beloonden door hen te noden aan rijk voorziene tafels.

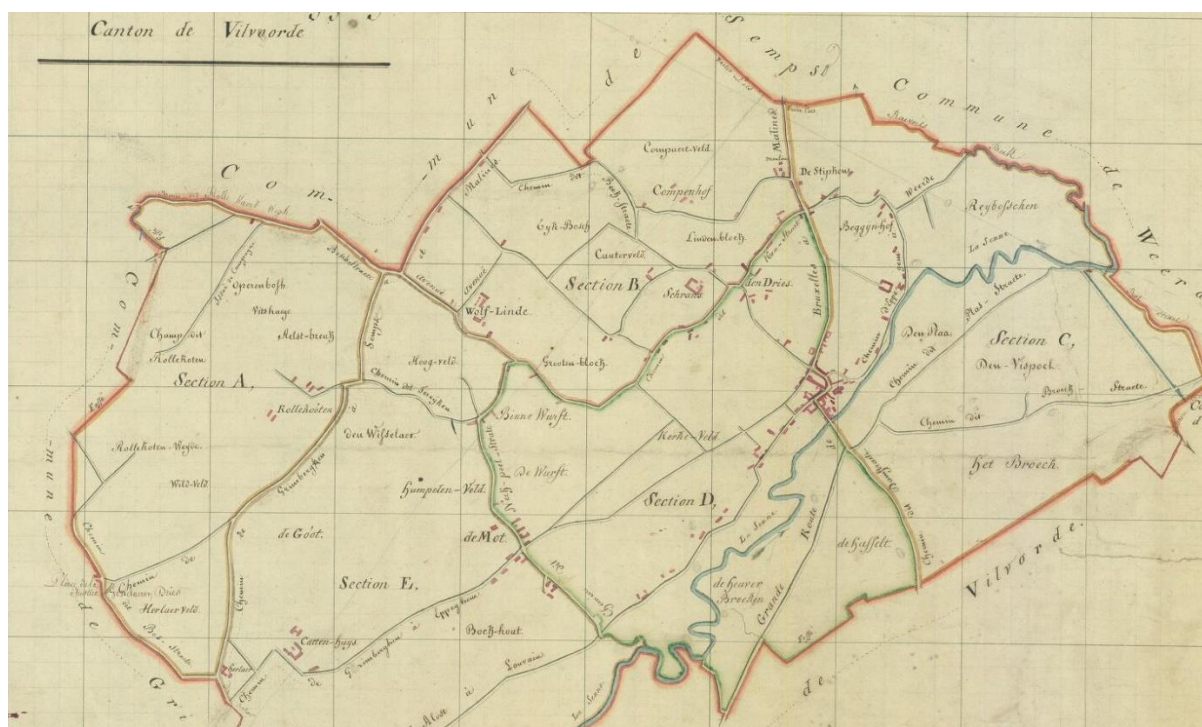
Etende en dansende boeren bij een hoeve. Schilderij uit 1651 van David Teniers II.
Museum Boymans van Beuningen, Rotterdam.

⁴⁹ Middelnederlands Woordenboek: Schrans = Stuk grond met brede grachten omringd, vrijplaats.

Zo'n overvloed gaf gemakkelijk aanleiding tot gevoelens van jaloezie en rancune, zeker in de 17de eeuw. Misschien is toen het vreemde gerucht ontstaan dat een misnoegde heks een vloek over de hoeve zou uitgesproken hebben: ten eeuwigen dage zou nooit meer geboterd kunnen worden met de melk van de Schranshoeve, want de melk zou niet meer willen stremmen. De pachters trokken zich echter niets aan van de praatjes en ze bleven duchtig verder karnen.

Vanaf einde 17de eeuw deed de pachtersfamilie Verhaeren haar intrede op het hof. Jan Verhaeren († 1720) was er al pachter toen hij op 21 december 1697 de verhefplicht vervulde in naam van de nieuwe eigenaar, Guillaume Dominique van Oyenbrugge, de baron van Roost. In 1710 werd zijn pachtcontract vernieuwd. Onder deze verbintenis vielen het huis en hof aan s'Heerenstraat, met schuren, stallen, poorthuis, waters en de boomgaard, circa acht bunder landbouwgrond op Happaertsveld (= Berchtenhage), drie bunder op het Klein Kerkeveld, negen dagwand op de Vispoel, een halve dagwand op de Vispoel onder de heerlijkheid van Heetvelde, een dagwand in de Dorent, elf dagwand op Rollecoten, een bunder op het Strobroek, een halve bunder op de molenberg aan de Wildenplas waar de nieuwe kasseiweg liep, een halve bunder naast het vorige en een dagwand op Strobroek.

Pachter Jan Verhaeren, zijn zoon Hendrik en zijn kleinzoon Jan legden hun rekeningen rechtstreeks per brief voor aan de achtereenvolgende eigenaars, de echtgenote van Guillaume Dominique van Oyenbrugge en nadien diens broer Jean Louis Hyacint. De wederzijdse berichten beperkten zich enkel tot de opsomming van de opbrengsten en de aftekening voor de ontvangst. Nergens werden onkosten voor de instandhouding van de gebouwen vermeld of controle van de toestand van pand. Hetzelfde was het geval met hun andere domein in Grimbergen, het hof en het kasteel van Oyenbrugge.

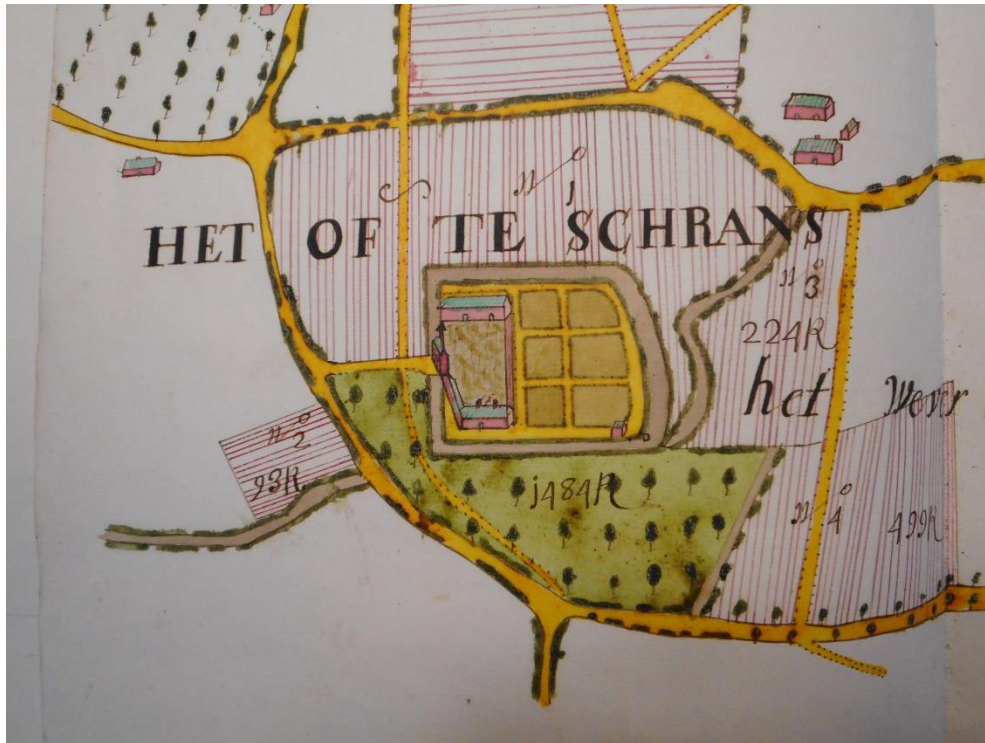

Op de primitieve kadasterkaart van Epegem uit 1830-1834 is rechts De Vispoel te zien, het Kerkeveld nabij de steenweg en de Rollecoten rechts. Algemeen Rijksarchief Brussel.

Het onderhoud van de gebouwen was gedurende meer dan een halve eeuw zodanig verwaarloosd, dat het kasteel bouwvallig geworden was. Na de dood van proost Jean Louis volgde de juridische betwisting omtrent zijn nalatenschap, maar eenmaal het vonnis op 15 september 1754 uitgesproken was, hadden de nieuwe eigenaars onmiddellijk de Grimbergse meier-notaris Hendrik van Hemelrijck aangesteld als beheerder van hun Grimbergse en Eppegemse bezittingen. Die moet dadelijk de lamentabele toestand van het kasteel gemeld hebben, want hij kreeg de opdracht om het gebouw volledig te laten afbreken. Op 29 september 1755 noteerde de notaris dat het kasteel was afgebroken.⁵⁰ Ook het pachthof in Eppegem moet sterk vervallen geweest zijn. Pachter Jan Verhaeren diende op 27 juni 1756 een onkostenrekening in van grote werken die hij had uitgevoerd aan de gebouwen. Hij had 16 500 kareelstenen (vierkante gebakken vloertegels) afgehaald van de kareeloven op ten Oyenbrugge in Grimbergen, er was kalk aangekocht en hij had een werkman betaald die zavel had gestookt. Verhaeren rekende 21 werkdagen aan voor werkuren verricht door hemzelf en zijn knaap; zijn broer met zijn helper hadden gedurende zeventien dagen meegeholpen. Een steenhouwer had de portieken voor drie deuren gehouwen en de timmerman was tien dagen bezig geweest. De smid had ijzerwerk geleverd, bouwankers, loden sporen voor de deuren en nagels. En er volgden nog werken. In 1557 werd glas in lood geleverd voor de vensters van het pachthof. Een dakdekker uit Vilvoorde had elf dagen aan de daken gewerkt, voor het schaliedak had hij 500 schaliën gebruikt, en de nieuwe varkenshokken en de koeienstallen had hij met strooien daken bedekt. In de volgende rekening van augustus 1758 stond nog een betaling aan een dakdekker, dit keer een uit Mechelen. Die had 650 Hollandse dakpannen geleverd, bestemd voor het nieuwe stenen bakhuis bij de hoeve, en nog bussels stro voor de daken van de bijgebouwen. Het plaveisel voor het hoevegebouw werd vernieuwd, de pijlers van de voorpoort en de dakbedekking van die poort. Aan de pachthoeve van Oyenbrugge vonden gelijkaardige werken plaats.⁵¹

⁵⁰ RAL, notaris van Hemelrijck 1755-1756, 882/203, nr. 30 akte 101, melding afbraak kasteel.

⁵¹ ARAB, archief de Lalaing, nr. 1280; F. VAN DRIEL, *Het voormalige Oyenbruggekasteel in Grimbergen*, in het driemaandelijks tijdschrift *Eigen Schoon en De Brabander*, Asse, 93 jg. nr. 2, 2010, p. 143.

Plattegrond van het Hof ter Schrans in het kaartboek van de gravin de Haudion, 14 oktober 1756. Het zuiden ligt bovenaan.
Archief de Lalaing, Algemeen Rijksarchief.

Over de heropbouw van de muren van het hoofdgebouw werd met geen woord gerept, in de onkostenstaat van de hoeve ten Oyenbrugge ook niet, maar de rekeningen gaan maar terug tot juni 1756, de vorige zijn niet teruggevonden. Het kasteel van Oyenbrugge was in september 1755 al met de grond gelijk gemaakt. Op 29 september werden de afbraakmaterialen van het kasteel geveild door notaris van Hemelrijck, maar het waren allemaal planken en balken, geen stenen.⁵² Het is dus best mogelijk dat de stenen van het kasteel gebruikt werden voor de heropbouw van zowel de hoeve van Oyenbrugge als van de Schrans, tussen september 1755 en juni 1756.

De man die de werken aan de Schranshoeve geleid had, Jan Verhaeren († 1763), pachtte de hoeve al van de vorige eigenaars. Hij had in 1737 de verhefrechten betaald toen Jean Louis van Oyenbrugge de Duras het domein geërfd had van zijn broer. In 1754 bewoonde hij de Schrans met zijn vrouw Joanna Moeysons en zijn zoon Hendrik, en bovendien met vijf inwonende meiden en knechten, een aantal dat alleen geëvenaard werd door brouwer Hendrik Doms die ook vijf inwonende werkkrachten had, Hendrik van Roye, brouwer-herbergier, volgde hen op met vier dienstboden.⁵³

De nieuwe eigenaars, gravin de Haudion en haar echtgenoot Maximiliaan Henri de Berlo d'Hozemont, hernieuwden zijn contract in 1755: Verhaeren kreeg de hoeve in pacht voor een periode van negen jaar tegen 1 000 gulden per jaar. Bovendien werd speciaal vermeld dat hij

⁵² RAL, notaris van Hemelrijck, 882/203, akte 30.

⁵³ RA Vorst, Office Fical du Conseil de Brabant, Denombrementen Brabant, nr. 368, f°99.

de pacht kon overlaten aan zijn zoon Hendrik wanneer hij maar wou, zolang hij maar zelf borg bleef voor de verbintenissen.

Het contract werd pas opgemaakt op 20 juni 1757, maar met terugwerkende kracht vanaf 30 november 1755. Georges Follez, de zaakgelastigde van de gravenfamilie, had zich in 1757 ter plekke komen vergewissen van de staat van de werken en waarschijnlijk wou hij eerst kennis maken met de pachters vooraleer hij de verpachting op papier liet zetten.⁵⁴ Met het domein ten Oyenbrugge in Grimbergen ging hij op een gelijkaardige manier te werk.

Een maand voor Georges Follez in Grimbergen verscheen liet Jan Verhaeren de inboedel van zijn bedrijf veilen door notaris Hendrik van Hemelrijck. De verkoop had plaats toen de verbouwingswerken aan de hoeve nog bezig waren, op 4 mei 1757. De reden waarom hij dat deed wordt niet vermeld. Was de pachter zinnens om zijn activiteiten als landbouwer te stoppen, of was dit een manier om de verschuldigde pachtsommen bij elkaar te krijgen? De notaris schreef uitdrukkelijk dat het op eigen verzoek van Verhaeren gebeurde, maar daarachter schemert toch het alternatief door van een dreigende gedwongen verkoop. De opsomming van de veiling biedt een kijk op een uitzonderlijk rijk boerenbedrijf. Behalve drie ploegen en het gewone landbouwgereedschap met potten en pannen, ging de veestapel voor de hamer: een hengst, drie merries waarvan één drachtige, drie ruinen, een merrieveulen, vier koeien, een kalf, een os, een rund, twee mannelijke varkens en een zeug. Er werden meer paarden geveild dan runderen, wat erg ongewoon is, gewoonlijk was het net andersom. Waarschijnlijk was dit dan ook niet zijn volledige veestapel. Zijn zoon Hendrik kocht een deel van het materiaal over, waaronder een ploeg, en tevens een aantal beesten: de hengst, een bruine ruïne, twee mannelijke varkens en de zeug.

In de akte van verpachting noemde notaris van Hemelrijck het gebouw binnen de ringgracht in Epepegem dit keer "*het out casteel*". Toen de akte werd opgemaakt, in juni 1757, waren de grote verbouwingswerken achter de rug. Wellicht verwees de notaris met die benaming naar het nieuwe uitzicht en naar het materiaal waarmee het hof opgetrokken was, de stenen van het kasteel van Oyenbrugge.

De omvang van de twee voornaamste leengoederen van de Schrans was gedurende vier eeuwen min of meer stabiel gebleven. Tijdens de feodaliteit streefde men naar het behoud van de lenen in hun oorspronkelijke staat en het werd heel lastig gemaakt om een leen op te delen of te verkavelen. Tijdens het Franse bewind werd de feodaliteit afgeschaft en dat had ook gevolgen voor het territorium van Epepegemse pachthoeve. Landmeter Lambrecht Laurin had in 1617 alle leengoederen van Marie van der Noot in Epepegem opgemeten en kwam tot een totale oppervlakte van 53 bunder en 1 dagwand, in hedendaagse maten iets minder dan 66 hectare.⁵⁵ De ruil in 1806 tussen Jean Louis de Berlo en notaris Le Comartin betrof het pachthof met nog 21,50 hectare landbouwgrond en weiden. Vervolgens moet de weduwe van Releghem na de aankoop en verkopen in 1837 nog een domein van ongeveer 10 hectare overgehouden hebben. Toen haar dochter Thérèse Verhaeren en haar echtgenoot in juni 1875 hun landgoed verkochten aan gravin Hortence, bleven er nog slechts 3 hectare en 62 aren over.

⁵⁴ RAL, notaris van Hemelrijck, 882/203 nr. 31, akte 22, openbare verkoop inboedel; ibidem, akte 33, pachtcontract Verhaeren.

⁵⁵ ARAB, archief van der Noot, nr. 158, f°171.

Het Hof ter Schrans of 't Schrans. De gebouwen nemen de helft van het wooneiland in.
Detail van de primitieve kadasterkaart van Epegem, sectie B, uit 1830-1834.
Algemeen Rijksarchief Brussel.

De vernieling van het pand in de 20ste eeuw

Onmiddellijk na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog lag de gemeente Epegem in volle vuurlinie. Op 4 augustus 1914 waren Duitse troepen België binnengevallen en de 15^e augustus viel de laatste vesting van de Luikse fortengordel. Vandaar rukte het invasieleger zonder al te veel weerstand verder op naar Antwerpen waar koning Albert I zich verschanst had, tot ze ten oosten en ten zuiden van Mechelen op Belgische militaire eenheden stuitten. Van 24 tot 26 augustus werd hevig gevochten in de dorpen Zemst, Hofstade, Epegem en Weerde, tot in Leuven. Behalve het verlies van heel wat militairen en burgers, was de materiële schade groot. Volgens een rapport van de Belgische regering opgesteld in 1916 was 90 procent van de gebouwen in deze dorpen, zowel monumenten als woningen, getroffen door het oorlogsgeweld.

De verwoestingen veroorzaakten een schok in heel het land. Epegem was het zwaarst getroffen van alle deelgemeentes van Zemst: de pas vernieuwde Sint-Clemenskerk, het gemeentehuis, de school en 176 huizen waren op 25 augustus in puin gelegd, waaronder de oude pachthoven. Het ontlokte de schrijver Karel Van de Woestijne de uitspraak “de Slag van Epegem”.⁵⁶

De Schrans was volledig vernield, de restanten van de zijmuren die nog overeind stonden waren niet meer te redden. In 1922 ontving baron de Roye de Wichen oorlogsvergoedingen voor de vernielde gebouwen en in 1923 liet hij een volledige nieuwe hoeve optrekken met woonhuis, stallen, schuur en bijgebouwen, naar het plan dat architect Fr. Robberechts op 8 mei 1922 had getekend. De toekenning van de herstelbetalingen waren gebonden aan de voorafgaande goedkeuring van de bouwplannen, waarbij gestreefd werd naar de modernisering van de landbouw en van de boerenhoven. Heropbouw naar het voorbeeld van

⁵⁶ L. VAN SANTFOORT, *Wederopbouwarchitectuur in de fusiegemeente Zemst*, in het tweemaandelijks tijdschrift *Monumenten, Landschappen en Archeologie* van de Vlaamse Overheid, Onroerend Erfgoed, Brugge, mei-juni 2014, p. 6-29.

Foto van de ruïne van de Schranshoeve in de Eerste Wereldoorlog.
Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen. Met dank aan Axel Nees.

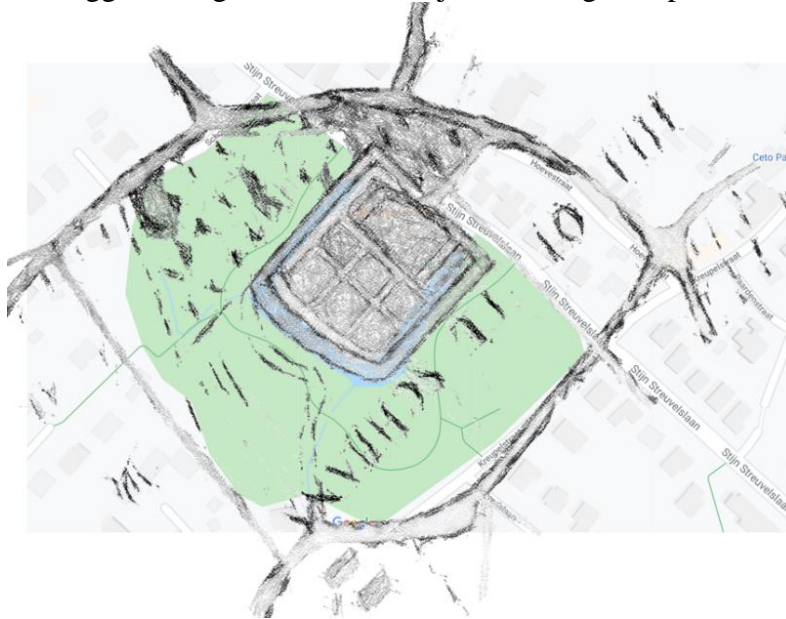
het vroegere gebouw was er niet meer bij, hergebruik van de afbraakmaterialen ook niet. Het plan van Robberechts was geïnspireerd op de realisaties van de Oeuvre Suisse Belge, in een modern-landelijke stijl zoals vele landelijke gebouwen die toen verrezen. Het nieuwe pachthof oogde ook wel mooi, maar niets van het nieuwe gebouw onderscheidde de Schrans nog als de welvarende imposante herenhoeve van weleer.

Iets na de helft van de 20ste eeuw werd het domein van de Schrans nogmaals verminkt. Tot dan toe reikten de bijhorende gronden in het noorden tot aan de Hoevestraat, nu een straatje evenwijdig aan de Stijn Streuvelsstraat. Vanaf die straat vertrok een privéoprijlaan, zo'n 300 meter lang, die over de ringgracht naar de hoofdingang van de hoeve leidde. De Hoevestraat sloot verderop aan op een baan die in grote bochten verder kronkelde richting Zemst-Bos en Zemst Laar. Tussen 1953 en 1960 werd de Driesstraat aangelegd, de huidige Stijn

Links: hoofdgebouw van de Schrans omstreeks 1960. Beeldbank Zemst.
Rechts: binnenplein en schuren omstreeks 1960. Beeldbank Zemst.

Streuvelstraat, een nieuwe nagenoeg rechte weg die de Brusselse steenweg in Epegem verbond met Zemst-Bos. Het noordelijke deel van de gronden van de Schrans werd onteigend. Een deel van de ringgracht lag binnen de rooilijn en werd gedempt.

De aanleg van de Stijn Streuvelsstraat knipte een deel van de oude site af. Projectie van de kaart de Haudion uit 1756 op het hedendaagse stratenplan.

26 doodsprentjes Frans en Wannes De Coninck

De laatste pachters van het pachthof waren de broers De Coninck. Van de drie zonen van het oude pachtersgezin bleven Frans en Wannes de hoeve verder uitbaten. Frans van *'tSchrans* woonde er met zijn vrouw Fientje en zijn broer Wannes van *'tSchrans*. De tweede zus, Hortence, bleef ongehuwd en woonde in bij de derde broer, Jef van *'tSchrans*, in een boerderij aan de Brusselse steenweg. Dit familieverhaal en de anekdotes werden verstrekt door Axel Nees, de kleinzoon van Jef. Hij vertelde met veel enthousiasme over zijn kinderjaren rond de hoeve. Hij wist ook nog dat in de grootouderlijke boerderij een oud klokje werd bewaard dat zijn oom of zijn tante luidden om hulp in te roepen bij het boteren of om de was te doen, zoals de vroegere pachters het deden die met dat klokje omwonende landlieden bijeen trommelden om als knechten en meiden te helpen bij het ophalen van de oogst, het dorsen of het karnen, een herinnering aan de tijd van het grote herenhof.

Zijaanzicht op de site De Schrans. Foto Veronique Baudrez, Trage Wegen.

Een overzicht

Het hof werd opgericht door een onbekende grootgrondbezitter die zijn bedrijf in de 13de eeuw onderwierp aan het feodale gezag van de heren van Grimbergen. In het begin van de 15de eeuw was het een pachthoeve in bezit van de Oost-Brabantse familie van Waenrode. Hun naam bleef lang verbonden aan het domein maar het was de familie Schoofs die het hof omvormde tot een landhuis. Van de ringgracht is pas sprake in documenten uit de 16de eeuw, toen de site eigendom was van de familie Schoofs. Het pand bleef in gebruik als buitenverblijf tot de eerste helft van de 17de eeuw. Sinds dat ogenblik werd het een rijke herenhoeve die in pacht gegeven werd en waar in naam van de eigenaars cijns gelden en landbouwproducten ontvangen werden uit Vilvoorde, Houtem, Peutie, tot Haren toe. In oppervlakte was de Schrans na het Hof van Nedergem het grootste landbouwbedrijf in Epegem, maar volgens de inhoud van haar schuren moet ze ongetwijfeld het belangrijkste hoevebedrijf uit de omgeving geweest zijn. Vanaf het einde van de 17de eeuw deed de pachtersfamilie Verhaeren haar intrede; zij zouden de hoeve bijna twee eeuwen lang uitbaten.

Gedurende meer dan een eeuw was het lot van de hoeve verbonden aan het domein en het kasteel van Oyenbrugge in Grimbergen. Toen dat laatste gebouw in 1755 afgebroken werd, werd de Schrans heropgebouwd met bouwstenen afkomstig van het kasteel. Na de inval van de Fransen begon de ontmanteling van het hoevedomein. De omvang van de landerijen decimeerde en na de verwoesting in WOI werd het huidige gebouw opgetrokken, waarna niets nog herinnerde aan het rijke landbouwbedrijf uit de 17de eeuw.

De enige bewaarde weergave van dat oude hof is een schimmige foto waarop de ruïnes te zien zijn van het vernielde complex in de Eerste Wereldoorlog. De resten van de muren geven een idee van wat een heel imposante hoeve moet geweest zijn. De allure van weleer is voorgoed voorbij, maar gelukkig bleef een groot deel van de site bewaard. Het groene kader nodigt uit om op een eeuwenoude plaats in alle rust te genieten van de grootste troef van het hof: spijs en drank.

Deze studie is mede mogelijk gemaakt door gegevens verstrekt door André Vallée, Axel Nees en Michel Van der Elst, en door de hulp van Bart Bohets, archivaris van de gemeente Zemst, waarvoor aan allen mijn hartelijke dank.

Zicht op brasserie De Schranshoeve en het huidige binnenplein.
Foto Veronique Baudrez, Trage Wegen.